

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

*Наталія Ратушняк,
Хмельницький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

У статті розкрито основні акценти щодо розвитку громадянської компетентності педагога Нової української школи (НУШ). Ці акценти пропонуються для формування громадянина, для якого демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття його творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Підкреслено необхідність формування громадянина України як освіченої, творчої особистості, у якій органічно поєднуються високі моральні риси, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, потреба у самовдосконаленні.

Ключові слова: ключові компетентності, громадянська компетентність, громадянськість, деліберація, Нова українська школа, педагог, професійний розвиток.

Постановка проблеми. Виклики пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти. Українському суспільству необхідне покоління громадян, які приймають громадянські цінності, відповідальні рішення та мають почуття відповідальності за долю країни. Нова українська школа та Закон України «Про освіту» визначають громадянську компетентність як одну із ключових, а ефективність у цьому напрямі залежить від компетентності вчителя [6]. І хоча школа нібито давно займається формуванням громадянськості в учнів, часто навіть педагогам важко визначити її суть, адже це поняття в науковій літературі досить розмите [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування громадянської культури і якісного її рівня – громадянської компетентності – є аспектом розгляду в багатьох сучасних дослідженнях із соціології, політології, педагогіки, психології. Ця проблема порушується в працях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, зокрема в працях Г. Алмонда, С. Верби, Р. Даля, Ю. Підлісної, В. Степаненка, О. Безрукова, Р. Геру та інших. Серед сучасних українських науковців питанням громадянської освіти займаються О. Дем'янчук, С. Клепко, О. Пометун, Т. Ремех, О. Сухомлинська та інші.

Мета статті – охарактеризувати процес розвитку громадянської компетентності педагогів Нової української школи в умовах післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні закладаються підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть

державу як запоруку власного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін. Громадянська компетентність є однією з ключових та відповідає нагальним вимогам і викликам сучасності. Правовою підставою для формування громадянських компетентностей на рівні середньої освіти є стаття 12 Закону України «Про освіту», яка визначає ключові компетентності, зокрема, громадянські та соціальні, які пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, що відповідають меті та принципам освіти [6].

У Концепції «Нова українська школа» визначено, що громадянські та соціальні компетентності включають володіння культурою демократії, праву компетентність, усвідомлення рівних прав і можливостей, толерантність, здатність до соціальної комунікації, здорового способу життя [10].

Цілком очевидно, що виникає необхідність розглянути це поняття. Громадянська компетентність – це здатність захищати права, інтереси та потреби людини-громадянина держави й суспільства. Це рівень навичок і здібностей, завдяки яким реалізується суспільна та громадянська активність. Комплекс знань, умінь, навичок, якостей та практичного досвіду громадянської діяльності, викликаних орієнтацією людини на реалізацію громадянських цінностей [8]. Г. Мюнклер пропонує громадянську компетентність розуміти як сукупність кваліфікаційних передумов як для того, щоб реалізувати права, так і для того, щоб виконувати обов'язки, зумовлені статусом громадянина [9].

Формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї та за життя територіальної громади є метою громадянської освіти України. У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р.) чітко визначені складові громадянських компетентностей [8]. Зміст громадянської освіти знайшов своє відображення в Державному стандарті базової середньої освіти, а саме в обов'язкових результатах навчання та орієнтирах для оцінювання результатів учнів з громадянської та історичної освітньої галузі (додатки 17 та 18) [4]. У цьому плані заслуговують на увагу думки одного з найвидатніших вітчизняних педагогів В. Сухомлинського про те, що у молоді слід розвивати громадянські почуття, які підносять людину, утверджують у ній громадянську свідомість, честь, гордість [12].

Громадянська компетентність учителя розкривається через характеристику якостей, якими володіє людина. Зокрема, йдеться про патріотизм, інтернаціоналізм, демократизм, гідність, громадянську активність, дисциплінова-

ність, відповідальність, совість, чесність, принциповість, справедливість, повагу, працелюбність.

У той же час, соціально-громадянську компетентність часто асоціюють з поняттям «громадянська зрілість». Її характеризує не вік, а погляди, вчинки людини, яка є гармонійно і всебічно розвинута, має гуманістичний світогляд. Зрілою є людина, яка постійно самовдосконалюється, має високий рівень національної та планетарної свідомості, знає культуру й історію рідного краю, соціально відповідальна, наділена стійкими переконаннями. Громадянська зрілість не є підсумком або завершеним процесом. Для її підтримки потрібний постійний тренінг. І саме громадянська зрілість педагога є запорукою формування громадянської компетентності учнів [7].

Для активної громадянської позиції необхідна постійна широка участь педагогів у суспільно-політичних процесах, у веденні державних справ, використання можливостей долучатися до осмислення, обговорення та співучасті у прийнятті рішень, бути поінформованими, впливати на власне життя і життя громади. Для цього потрібні громадянські компетентності, які дозволять користуватися наданими можливостями для прийняття рішень [5].

Варто зазначити, що громадянська компетентність є сукупністю трьох компонентів:

- мотиваційного, що виявляється в інтересі до суспільного життя, вірі в певні суспільні ідеали, у державу; головною умовою формування мотиваційного компоненту є цінності та особисті переконання вчителя;
- когнітивного (пізнавального), що полягає у знаннях в галузі права, політики, суспільствознавства, державотворення та реалізується в школі, інтегруючись через освітні галузі;
- діяльнісного, що реалізується через можливість діяти, щось робити, отримувати навички громадянської діяльності, підвищення рівня обізнаності громадян щодо прав людини [7].

Громадянські компетентності є інструментом для розширення можливостей розвитку особистості в суспільстві, стимулювання її мотивації, автономії та відповідальності.

Одне з головних завдань педагога в закладах освіти – створення сприятливого середовища для формування сучасної багатоетнічної та багатокультурної української нації. Українська культура завжди існувала в одному просторі з іншими культурами й від самого початку змушена була шукати точки дотику «іншими». Здатність українського суспільства долати зовнішні та внутрішні кордони й узгоджувати ідентичності, створені ними, є головною особливістю історії України [11, с. 24].

Варто погодитися з думкою І. Гирича, що український народ не є «успішною» нацією, тому розвивати громадянську компетентність в процесі самоосвіти педагоги мають через послідовне вивчення історії свого народу, розуміння безперервності українського історичного процесу, зазначення пріоритетності української політичної історії, вивчення національного питання,

яке варто розглядати через інші сфери життя: економіку, міжнародне становище, культуру, політичну історію [3, с. 61–63].

Усвідомлюючи свої потреби, Україна прагне утвердитися як новітня демократична держава. Від того, які внутрішні перетворення ми здійснимо, від чого відмовимося й що приймемо в національну систему освіти від європейських стандартів, буде залежати рівень нашої науки й освіти, ставлення до нас з боку світової спільноти. [1, с. 150].

Проблема формування громадянської компетентності педагогічних працівників є актуальною і в діяльності Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Так на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти наскрізно викладається курс «Демократична школа як основа формування громадянських та соціальних компетентностей учасників освітнього процесу», де акцентується увага на громадянській компетентності в контексті загальних і професійних компетентностей вчителя відповідно до вимог професійного стандарту та стандарту освіти у галузі 01 Освіта / Педагогіка у сфері післядипломної освіти. Практикується проведення круглих столів, конференцій, семінарів за цією тематикою. Слухачам курсів підвищення кваліфікації пропонуються авторські курси, зокрема: «Демократична школа. Громадянські та соціальні компетентності»; «Громадянські та соціальні компетентності в контексті викладання суспільних дисциплін»; «Деліберация як демократія майбутнього. Технології обговорення суспільних питань».

Наприклад, деліберативна демократія має на меті розвиток умінь громадян співпрацювати та домовлятися з іншими, а її характер передбачає регулярне залучення громадян до обговорення та розв'язання загальнодержавних чи місцевих суспільних проблем. Особливо це стосується проблем до розв'язання яких у суспільстві є різні підходи.

Термін «деліберация» входить у різні сфери сучасної політики, освіти, медіа і є перспективним трендом у розвитку культури демократії та передбачає зважений підхід до розв'язання різних суспільних питань. Демократією майбутнього називають деліберацию, в основі якої – увага до позиції меншості, соціальна емпатія, пошук консенсусу.

Засади деліберации активно використовують зараз різні країни у сфері громадянської освіти, реалізується це через різноманітні форми й методи навчання. На відміну від інших наявних традиційних форм організації дискусій: «Дебати», «Аргументована дискусія», онлайн-форуми тощо, «Дискусія деліберации» робить акцент не лише на аргументованому представленні своєї позиції, а передусім на емпатичному сприйнятті позиції опонента, пошуку компромісу. Важливим етапом організації дискусії деліберации є акцентування не лише аргументів однієї сторони, але й аналіз та прийняття окремих аргументів опонента задля спільного порозуміння.

Технологія «Деліберативної дискусії» була розроблена організацією Street law (США). У 2020–2021 роках у рамках спільного проекту за підтримки Посольства США в Україні виникла можливість спільно із Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» поширити досвід реалізації «Дискусії деліберації» в Україні [2].

Висновки. Учитель вчиться впродовж життя. Особливість формування громадянської компетентності вчителя полягає в тому, що цей процес відбувається не тільки за академічного навчання чи набуття теоретичних знань, а й внаслідок переосмислення та розставлення нових акцентів у виховній роботі, застосування нових моделей та методів в роботі з учнями, тренінгу та практики. Громадянсько компетентний учитель власною поведінкою демонструє такі якості особистості, як: активна життєва позиція, чесність, справедливість, послідовність у словах та діях, вміння обстоювати свої погляди. А організація інноваційного навчання, зокрема в закладах післядипломної педагогічної освіти, ефективно сприяє формуванню громадянськознавчих навичок і вмінь: спілкуватися з іншими людьми та органами влади, критично мислити, приймати продумані рішення; обґрунтовано висловлювати свій погляд, захищати власні права. Перспективами подальших розвідок у даному напрямі дослідження вбачаємо змістове наповнення шляхів розвитку громадянської компетентності педагога Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Антонюк Т. Д. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. Вип. 21. 2013. С. 149–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoi_2013_21_26 (дата звернення 19.07.2022).
2. Всеукраїнська Асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба». URL: <https://www.novadoba.org.ua/gromadska-osvita-ua> (дата звернення: 05.10.2022).
3. Гирич І. Історія України нового часу в сучасній шкільній освіті. Київ. ВД Стило, 2009. 64 с.
4. Держстандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898). URL: <https://cutt.ly/zRNIn6G> (дата звернення: 05.10.2022).
5. Драновська С. В. Розвиток громадянської компетентності педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2019. 273 с.
6. Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 19.07.2022).
7. Колесова Г. Навчаючи навчаюсь – громадянська компетентність вчителя та учня. URL: [https://www.pedrada.com.ua/article/1251-navchayuchi-navchayus-gromadyanska-kompetentnst-vchitelya-ta-uchnya#_="](https://www.pedrada.com.ua/article/1251-navchayuchi-navchayus-gromadyanska-kompetentnst-vchitelya-ta-uchnya#_=) (дата звернення 25.10.2022).
8. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.10.2022).

9. Мюнклер Х. Гражданская компетентность / Х. Мюнклер. Бонн : Б, и., 1997. С. 153–172.
10. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://cutt.ly/JR1SjAt> (дата звернення: 05.10.2022).
11. Плохій С. Брама Європи. пер. з англ. Романа Клочка. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 496 с.
12. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. 2-е изд. Киев. Рад. шк., 1987.

RATUSHNYAK NATALIYA. CIVIL COMPETENCE OF A TEACHER IN THE POST-GRADUATE TEACHER EDUCATION SYSTEM

The article defines and discloses the main points regarding the development of the civic competence of the New Ukrainian School (NUS) teacher. These accents are offered for the formation of a citizen for whom a democratic civil society is a center for revealing his creative possibilities, satisfying personal and public interests. The necessity of forming a citizen of Ukraine as an educated, creative personality, in which high moral traits, civic maturity, patriotism, professional competence, and the need for self-improvement are organically combined, is emphasized.

Key words: key competences, civic competence, citizenship, deliberation, New Ukrainian School, teacher, professional development.

Надійшла до редакції 03.11.2022 р.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти